

Серію засновано
в 1999 році

ам
альма
матер

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ XX — поч. XXI ст.

У трьох томах

3 том

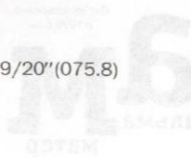
Навчальний посібник

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
доктора філологічних наук,
професора **В. І. Кузьменка**

Київ
Видавничий центр «Академія»
2017

а|

УДК 821.161.2(091)'19/20'(075.8)
ББК 83.3(4Укр)6я73
I-90



ІСТОРИЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11—3149 від 06.03.2012 р.)

Радикальні зрушення в українській літературі останніх десятиліть XX — початку XXI ст. проявилися як відгук на потребу «зруйнувати Карфаген української провінційності» (Ю. Шевельов) і надати українському Слову не заідеологізовано-провінційного, а спрямованого у світ естетичного звучання.

На розкритті цих явищ у поезії, прозі й драматургії зосереджений третій том навчального посібника, який стане гарною лектурою студентам вищих навчальних закладів, а також буде корисним усім, хто прагне глибше осягнути багатоглибину нашої літератури.

Колектив авторів:

В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко, Г. В. Бітківська, Т. Ю. Вледних, О. Є. Бондарева, І. В. Борисюк, Ю. В. Вишницька, М. Я. Вишняк, А. О. Галич, О. В. Горобець, Т. В. Гребенюк, О. А. Двудличанська, О. В. Єременко, С. В. Жигун, О. В. Забарний, Н. І. Заверталюк, А. В. Підпалій, О. Б. Поліщук, О. Я. Пухонська, О. В. Романенко, Н. М. Тендітна, К. В. Хижняк, О. В. Шаф, Т. Д. Шпрінгвальд.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор Г. С. Мазоха;
доктор філологічних наук, професор О. М. Сліпушко

ISBN 978-966-580-507-6

© Кузьменко В. І., Гарачковська О. О.,
Кузьменко М. В. та ін., 2017

Зміст

Кузьменко В. І.	1. Літературний процес в Україні на зламі століть	9
Кузьменко В. І., Романенко О. В.	1.1. Мистецький контекст розвитку української літератури 90-х років XX — початку XXI ст.	9
Кузьменко В. І., Романенко О. В.	1.2. Основні тенденції розвитку української літератури на межі XX—XXI ст.	12
Кузьменко В. І., Романенко О. В.	2. Українська поезія кінця XX — початку XXI ст.	23
Кузьменко В. І., Романенко О. В.	2.1. Поезія під знамом постмодернізму	23
Підпалій А. В.	Василь Голобородько	33
Кузьменко М. В.	Микола Воробйов	37
Кузьменко М. В.	Дмитро Іванов	45
Кузьменко В. І.	Анатолій Мойсієнко	51
Вишняк М. Я.	Дмитро Кремінь	59
Забарний О. В.	Анатолій Шкуліпа	70
Вишницька Ю. В.	Василь Слапчук	80
Борисюк І. В.	Василь Герасим'юк	87
Пухонська О. Я.	Ігор Павлюк	106
Шаф О. В.	Маріанна Кіяновська	116
Шаф О. В.	Сергій Жадан	132

3. Художні здобутки прози		
Кузьменко В. І., Романенко О. В.	3.1. Українська проза у постмодерному дискурсі	150
Бледних Т. Ю.	Валерій Шевчук	155
Двуличанська О. А.	Володимир Яворівський	166
Кузьменко В. І.	Михась Ткач	187
Кузьменко В. І.	Григорій Штонь	194
Галич А. О.	Галина Тарасюк	205
Романенко О. В.	Василь Шкляр	219
Кузьменко В. І.	Любов Пономаренко	232
Жигун С. В.	Василь Кожелянко	240
Гребенок Т. В.	Галина Пагутяк	254
Романенко О. В.	Юрій Андрухович	266
Романенко О. В.	Оксана Забужко	281
Тендітна Н. М.	Олесь Ульяненко	295
Заверталюк Н. І., Горобець О. В.	Марія Матіос	313
Поліщук О. Б.	Євген Пашковський	328
Бітківська Г. В.	Ірен Роздобудько	336
Поліщук О. Б.	Юрій Іздрик	349
Хижняк К. В.	Наталка Сняданко	355
Сременко О. В., Шпрінгвальд Т. Д.	Світлана Пиркало	368

4. Сучасна українська драматургія		
Бондарева О. Є.	4.1. Стильові пріоритети і жанрові трансформації в драматургії межі ХХ—ХХІ ст.	382
Бондарева О. Є.	4.2. Проблемно-тематичні та концептуальні реєстри драматургії кінця ХХ — початку ХХІ ст.	401
Гарачковська О. О.	Василь Фольварочний	416
Бондарева О. Є., Гарачковська О. О.	Анатолій Крим	421
Бондарева О. Є., Гарачковська О. О.	Володимир Діброва	440
Бондарева О. Є., Гарачковська О. О.	Валерій Герасимчук	459

Бондарева О. Є., Кузьменко М. В.	Олександр Ірванець	475
Бондарева О. Є., Гарачковська О. О.	Неда Неждана	487
Кузьменко М. В.	Ігор Бондар-Терещенко	499
Бондарева О. Є., Кузьменко М. В.	Олександр Денисенко	504
Гарачковська О. О.	Леся Волошин	512
Кузьменко В. І.	Сергій Щученко	519
Гарачковська О. О.	Лауреати Національної премії України імені Т. Г. Шевченка	526
Кузьменко В. І.	Термінологічний словник	536

стилістично ускладненого викладу приховане у ставленні письменника до мови псевдонародної соцреалістичної літератури, що дискредитувала себе: «...вся технологія відчуження від простої мови в Пашковського не примха і не випадок, тим більше не наслідок естетичної неспроможности, а необхідність... Текст карає публіку за те, що її мова (а мова тут — метонімія цілої культури і стилю буття) узвичаєна в попередній соцреалістичній культурі».

Загалом романи Є. Пашковського — це твори філософського, морально-етичного спрямування. Послугуючись визначеннями самого автора, його твори, написані «мовою справжності», пропонують «суворі теми».

Література

1. Білоцерківець Н. Література на роздоріжжі / Наталка Білоцерківець // Критика. — 1997. — № 1. — С. 23—31.
2. Зборовська Н. Про романи Євгена Пашковського / Неоніла Зборовська // Зборовська Н. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська. — Львів, 1999. — С. 145—156.
3. Павлишин М. Два «художні тіла» сучасної прози / М. Павлишин // Світогляд. — 1997. — № 28. — С. 107—110.
4. Тендітна Н. Естетика смерті у прозі Є. Пашковського та О. Ульяненка: [монографія] / Надія Тендітна. — Слов'янськ: Слов'янський державний педагогічний університет, 2010. — 188 с.
5. Харчук Р. Покоління постепепохи / Роксана Харчук // Дивослово. — 1998. — № 1. — С. 3—9.
6. Шевчук В. Чи ж буде вороття додому? / Валерій Шевчук // Дніпро. — 1989. — № 9. — С. 5—7.
7. UKRAINA IRREDENTA. 13+2. Євген Пашковський / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/ukr-irr/>

Ірен Роздобудько (нар. 1962)



Твори Ірен Роздобудько різні за жанрами, адресовані різновіковій аудиторії і мають свого читача. Характерні ознаки художньої манери письменниці досить поларизовані: від масовості, китчевості до акцентованого психологізму. Кліше «детективниця», «глянсова дамочка», які іноді прозиралися в рецензіях і читачьких відгуках після публікації перших прозових текстів, нині заперечуються і масивом створеного, і самою манерою спілкування письменниці з читачем.

Ірен Віталіївна Роздобудько народилася 3 листопада 1962 року в місті Донецьк у сім'ї лікарів. Світ художньої літератури увійшов у її життя від народження. Батько назвав її на честь вигинченої Ірен з епопеї Джона Голсуорсі «Сага про Форсайтів». З шести років вона мріяла стати письменницею, і перші казки записувала олівцем у рожевому блокнотику. Найпершу казку складала про мотрійку й самовар.

У п'ятому класі в Ірен з'явився блакитний зошит, у якому вона зі своєю подругою Клавою Прокопчук по черзі описували пригоди на невідомому острові. Цей зошит майбутня письменниця зберігала понад двадцять років і використала його при написанні дитячої повісті «Пригоди на невідомому острові» (2008). Загалом для Ірен вести записи, навіть і з раннього дитинства, було природним, бо в родині існувала така традиція. В автобіографічному творі «Переформулювання» (2007) вона згадує про щоденники свого дідуся Олександра й бабусі Раї по батьковій лінії. Особисті нотатки освітлюють постаті рідних людей у зовсім іншому ракурсі, дають змогу помітити те, що бодавже спілкування нівелює. А ще за допомогою щоденника чи блокнота із записами можна здійснити подорож у часі й просторі. Можливо, тому в літературних героїв Ірен Роздобудько зберігаються записники чи потрапляють до їхніх рук у найвідповідальніші моменти, наприклад зелений блокнот пані Голки («Амулет Паскаля», 2007) чи червоний записник Вероніки Івченко («Якби», 2012).

З дитинства Ірен Роздобудько захоплювалась читанням, яке новинстю заповняло її уяву. У десятому класі їй так хотілося читати, що вона перестала ходити до школи.

Після закінчення школи Ірен влаштувалася телетайписткою в інформаційне агентство. Одночасно вона працювала в цирку — оголошувала номери. Донині цирк залишається для неї «іншою планетою», «найкращою казкою». Особисті враження письменниці частково «передала» своїй героїні Анні-Марії з роману «Шість дверей» (2005).

У «донецький» період свого життя Ірен Роздобудько закінчила заочно факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка і працювала за фахом на багатьох посадах: телеграфісткою в Донецькому відділі ТАРС-РАТАУ, журналісткою в багатотиражній газеті Донецького металургійного заводу, диктором радіогазети. З 1988 р. у неї розпочався «київський» період: переїхала до столиці, як згадує сама, з трирічною донькою під пахвою за коханим чоловіком. Це був час, коли вона почала спілкуватися з людьми, які

постраждали за утвердження української державності, тому вирішила, що має розмовляти тільки українською мовою. Ірен розповідала, що відкрила тоді для себе українську літературу, захопилася силою слова й метафоричністю Валеріана Підмогильного, Миколи Хвильового, Івана Багряного, тонким і влучним стилем Євгена Гуцала.

У Києві Ірен Роздобудько працювала в газеті «Родослав», коректором в журналі «Сучасність», оглядачем у Національній радіокомпанії та щоденній газеті «Всеукраїнські відомості». Кожна посада додавала щось нове до творчої манери — журналістка вчилася виписувати деталі, поєднувати факти з художніми образами. У «Переформулюванні» надibuємо промовисту

замальовку «виробничого процесу» в газеті. Вимога редактора дописати матеріал звучить колоритно і наполегливо: «Запаху і смаку! Повітря, повітря! Рядків на сімдесят!», однак Ірен справляється «з віртуозністю іспанки, що танцює фламенко». Відтоді в неї виробилася звичка писати матеріал певного обсягу в дуже стислі строки. Письменниця називає такий темп м'ясорубкою, але цінує його за те, що навчилася писати «на вчора» і радіти реакції читача. Після закриття газети стала працювати заступником головного редактора в журналі «Наталі», нині працює головним редактором в журналі «Караван історій. Україна».

Першою помітною публікацією Ірен Роздобудько стала збірка поезій російською мовою «Штрих на чорній цераті» («Штрих на черной клеенке», 1990). Творам у ній притаманні ліризм, щирість, філософічність; основні мотиви — роздуми про слово, передчуття змін у житті («Малюнок на кахлі», «Політ над гніздом», «Початок відходу»), плин часу («Купання в річці Леті», «...і ось уже сплять в поїздах»), випробування («Мій віз», «В центрі вихору быть неможливо», «Шлях на гору»). Поезія, яка відкриває збірку, сприймається як передбачення теперішньої творчості:

*Клеенка черная, чернее чем смола,
Прими мой белый цвет своею кожей!
Пусть я маляр и кисть моя мала, —
Так, значит, позже явится художник.*

Через чотири роки була надрукована збірка поезій «Ангели на дротах» («Ангелы на проводах», 1994), ілюстрована малюнками автора. Вірші в обох збірках містять багато образів, які отримують подальший розвиток у прозових творах письменниці українською мовою, наприклад, образ дому як певного знакового простору для ліричної героїні з поезії «Дім» (1990) стає таким же для пані Голки з роману «Амулет Паскаля» (2007). Поетичний образ саду асоціюється з райськими кущами, в які може потрапити Голка, адже вона помирає; алегоричні образи Згоди і Ради з поезії трансформуються

у світські зібрання в домі мсьє Паскаля, які завершуються жеребкуванням на вихід із герметичного міста. Зрештою, і поезія, і роман присвячені досягненню найважливіших категорій буття — «Життя» і «Смерть».

У поезії «Прихід кішки» є образ «покинутої кішки нещасливого кохання», який викликає асоціації з Оксаною (роман «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю»), яка залишила померати свою кішечку, втікаючи за кордон. Робила вона цей відчайдушний крок заради майбутнього дітей, але її життєва історія є яскравим прикладом того, що будь-яка зрада ніколи не приведе людину до успіху.

Поезія «Двері» прочитується як символічне зерно, сенс роману «Шості двері». Анна-Марія пройшла крізь усі двері, які вона обирала і які були для неї втечею від реальності. Вона чує слова Господа про те, що будь-який шлях залежить від самої людини, але навряд чи вона здатна це зрозуміти. Героїня отримує шанс пройти свій шлях, керуючись почутим.

Зіставлення поетичних і прозових творів Ірен Роздобудько показує, що вони існують не як паралельні світи, а в єдиному просторі. Свій художній світ вона творить за принципом мотрійки: у ньому вимір вкладається у вимір, як менша мотрійка вкладається у більшу, «все досить гармонійно вкладається у все», «і так до безкінечності».

Творчий шлях Ірен Роздобудько як прозаїка почався з детективного роману «Пастка для жар-птиці» («Мерці») (2000). Апробовану в ньому детективну інтригу вона використала ще в кількох творах: психологічному трилері «Ескорт у смерть» (2002), авантюрному детективі «Останній діамант міледі» (2006), окремі елементи в романі «Перейти темряву» (2010). Розмірковуючи про свої ранні прозові твори, письменниця зауважує, що її детективи не пласкі, у них є підтекст. Детективи спрацювали як паровоз, який може потягнути за собою все. Здобувши свого читача, письменниця стала публікувати твори про те, чим хотіла поділитися з ним.

У наступні роки було надруковано більше ніж півтора десятки творів: романи «Ранковий прибиральник» (2005), «Шості двері» (2005),

«Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя» (2006), «Амулет Паскаля» (2007), «Дві хвилини правди» (2008), «Все, що я хотіла сьогодні...» (2008), «Перейти темряву» (2010), «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю» (2011), «Якби» (2012); твори, жанровий різновид яких уточнено автором: психологічну драму «Гудзик» (2005), роман-алюзію «Зів'ялі квіти викидають» (2006), комедію абсурду «Оленіум» (2007); публіцистичне есе «Переформулювання» (2007), збірку оповідань «Гра в пацьорки» (2009), настроєві дорожні нотатки «Мандрівки без сенсу і моралі» (2011).

У творчості Ірен Роздобудько можна визначити ранній і зрілий (або активний) періоди. Перший позначений пошуком шляху, прийняттого для письменниці, до оприлюднення художніх творів, для цього було свідомо обрано конкурс і гостросюжетну форму. Період активної публікації творів різних за жанрами сама письменниця називає «серйозним» і визначає його початком 2006-й рік. Однак нові інтонації з'явилися вже в психологічній прозі 2005-го року. Одним із засобів «акцентованого психологізму» стала інтертекстуальність: це використання на тематично-фабульному рівні твору Е.-М. Ремарка «Три товариші» в романі «Ранковий прибиральник»; цитатія поезій Б. Пастернака та алюзії з «Доктором Живого», трилогією «Ходіння по муках», з творчістю В. Фолкнера, Ф. Достоевського, Дж. Фаулза, В. Набокова в романі «Шості двері» тощо.

Ірен Роздобудько — письменниця, яка любить культуру й книжки. У неї є особливі персонажі — «символи пам'яті» (Алоїза Абелівна, фрау Шульце, психотерапевт Аделіна Паулівна, квартирна господарка Майкла, друг юної Вероніки та ін.). Кожного з них огортає сумна, іноді таємнича історія, яка дозволяє бачити, знати чи відчувати більше та проникливіше. Ці персонажі виконують роль порадників у складних колізіях, вони дають насагу до дії.

Роман «Пастка для жар-птиці» («Мерці»). За жанром — це психологічний трилер, що посів друге місце на конкурсі «Коронація слова —

2000» у номінації «роман». Він був опублікований під назвою «Мерці» (2001), пізніше перевиданий під оригінальною назвою (2007 та 2010), переклад російською мовою має назву «Глоток из реки забвения». Кожна назва накреслює читачу окрему стежинку, лінію для сприйняття твору, однак вони згодом перетинаються в певних точках відповідно до конститутивних ознак трилера та детектива.

Слово «мерці» в романі трапляється вже на першій сторінці й викликає моторошний страх відповідно до жанрових ознак трилера (*від англ. thrill — трепет, хвилювання*; художній твір, який специфічними засобами викликає тривожне очікування, хвилювання, страх). «Мрець» вживається в прямому значенні — людина, яка померла власною або насильницькою смертю, причому в оповіді зауважено, що ті, кого вбили, значно важчі за тих, хто помер у свій час. Згодом це слово в тексті має переносне значення. Так називає гурт підлітків Саламандра — подруга головної героїні Віри: підлітки (Ліліана, Аліна, Ярослава, Заріна й Володимир) зневажали дівчинку, бо вона була дочкою двірнички, а вони мали краще соціальне становище. Саламандра пророкує Вірі незвичайне життя й осуджує снобів: «Тільки не стань такою, як ці дурнуваті лолітки з сьомого під'їзду, — це мерці, непотріб, який має змогу хіба начепити на себе діаманти та з ніг до голови облитися французькими парфумами... Ми з тобою — з іншого виміру, пам'ятай це».

Коли «лолітки» стали дорослими, їх зібрала в одному відділі інформаційного агентства Ліліана. Саме вона верховодила їхнім гуртом у дитинстві, та й нині змушує всіх собі підкорятися. Коли у відділі сталася перша таємнича смерть — загинула Аліна, Ярослава сказала, що всі вони мерці, без жодних емоцій, «суцільна втома». Дуже швидко не стало Ярослави, а потім і Заріни. Віра, намагаючись розгадати, що пов'язує її колег, поїхала на цвинтар. Вона подумки назвала цей останній земний прихисток містом мертвих, у якому «немає метушні та марних пристрастей». Отже, коли роман має назву «Мерці», то об'єктом фокалізації стає згряя

підлітків, а потім дорослих, об'єднаних страшним злочином. Вони ще за життя є моральними, духовними мерцями, які охоплені «марними пристрастями», тому фізична смерть позбавляє їх від пустого існування, небезпечного для суспільства.

Однак назва роману «Мерці» відволікає увагу від головної героїні Віри та її життєвої драми. Цілком виправдано, що в наступних виданнях твору автор відновила оригінальну назву «Пастка для жар-птиці». Образом жар-птиці номінована особлива, незвичайна доля Віри («з іншого виміру»), яку їй напроорокувала Саламандра. У Віри сформувався складний, можливо, й суперечливий, внутрішній світ. Ірен Роздобудько зображує її дещо схематично, тезово, даючи змогу читачеві самому наповнювати тези змістом відповідно до свого життєвого й читацького досвіду.

Образ Віри, як і деякі інші знакові персонажі в Ірен Роздобудько, має маркери книжності: Віра «надто рано почала цікавитися Кортасаром і Павичем», у період серійних смертей у своєму агентстві вона читає роман Кортасара «Іспит». Інші алюзії письменниця надає змогу здійснювати безробітному письменнику Стасу. Для нього Віра — це дівчинка, вихована на «пурпурових вітрилах», вона має «невловиме обличчя» з усмішкою Джоконди. Зрештою він розпізнає в ній селінджерівську рибку-бананку, яка прагне бути вільною. Стас помиляється, визначивши, що її сковують «упакована» квартира й «купа службових обов'язків». Насправді її найбільше лякає й турбує чорне провалля в пам'яті, яке стосується дитинства. Сеанс гіпнозу допомагає Вірі пригадати те, що так старанно стерлося з її пам'яті: день, коли вона побачила мертвою Алоїзу Абелівну, тобто вона отримує послання у вигляді сновидіння — метафоричного «ковтка із річки забуття». Так у романі розкривається таємниця, яка пояснює незрозумілі раніше для Віри дії Ліліани Олегівни та її підлеглих.

Атмосфера страху, яка пронизує твір, створюється і психологічними засобами, і елементами детективу. До останніх належать ретроспективний злочин, низка убивств у теперішньому часі, перебіг розслідування, образ

слідчого тощо. На основі цих ознак твір можна назвати неklasичним детективом, оскільки розслідування не становить головної сюжетної лінії твору, і таємницю злочину розкриває не слідчий, а всезнаючий автор. Проте образ слідчого, хоча й з'являється в останній частині роману, створено згідно з класичними детективними канонами.

Слідчий Чепурний є індивідуалізованою постаттю, має в собі те, що робить його схожим на детективів Е. По, А. Конан Дойла, А. Крісті. Він пізнає істину за допомогою інтуїції, у той час, як його співробітники, помічаючи лиш зовнішню оболонку предметів і дій, мусять звертатися до нього по допомогу. Як з легкою іронією Агата Крісті пише про старомодні вишукані манери та смаки гурмана Еркюля Пуаро, так Ірен Роздобудько наділяє недбало вбраного любителя гамбургерів (доказом чого були післяобідні плями від кетчупу на сорочці) прізвиськом Чепурний. Однак слідчий, хоча в нього й було прізвисько Ведмедик-коала, «якимось незбагненним чином опинявся в центрі подій або мимохідь звертав увагу на саме ті речі — дрібні й на перший погляд незначні, — які згодом ставали вагомими доказами й приводили до успішного розкриття справи». Його очі — «прозора-блакитні, хитруваті, якісь котячі, без жодного виразу», здавалося, одразу розпізнавали суть людини. Так слідчий помітив безпорадність Віри й інтуїтивно зрозумів, що вона не може бути вбивцею.

Майора Чепурного можна вважати зразком образу класичного слідчого, бо, як стверджує Т. Кестхей: «Герой у детективі строго й підкреслено винятковий, це індивідуальне явище, особа, яка не схожа не тільки на інших людей, а й на інших слідчих. Крім себе самого, він нікого не представляє. Він може уособлювати лише абстрактні поняття, етичні категорії, наприклад Справедливість. Детективна історія і в цьому кардинально відрізняється від роману та новели, бо замість наочного прагне до понятійного зображення. Герой детектива швидше за все не людина, а ідеал» (цит. за О. Анциферовою).

Однак детективною проблематикою роман «Мерці» не вичерпується. Автор порушує в ньому універсальні екзистенційні проблеми, зокрема: існування людини в сучасному урбанізованому світі; що робить особу особистістю; чому зникає «смак життя»; чи можливо зупинити «невловиме колесо долі» тощо. Побачивши у натовпі Ліліану з подругою, Віра задумується саме над такими питаннями: «Але чому щастить саме таким, а не тим, хто справді щось вміє? Чому гроші линуть до грошей, а злидні завжди чатують на тих, хто вже звідав їх донесхочу? Що я взагалі розумію в цьому житті?.. Я не знаю, для чого я народжена... Я достеменно знаю, що я — донька вбивці... Мабуть, у цьому мій комплекс».

Напружена динаміка трилера «Мерці» набуває глибини й певної філософічності завдяки образам, за якими мерехтять історії. Насамперед, це матір Віри. Життєву драму цієї жінки дочка осягнула тільки тоді, коли сама стала дорослою: «Мати пролетіла, промчала повз неї, як верхівка гнучкої сосни, прив'язана навіщось своєю кроною до землі і раптом відпущена — навіщось...». Доросла Віра зрозуміла, що її дитиною лякало в матері — вона була справжньою жінкою, суть якої не творення, а руйнування.

Загадковим є життя напівфранцуженки Алоїзи Абелівни, яка навчає маленьку Віру французької та англійської мови. Ця старенька — з родини репресованих, однак у її помешканні багато коштовностей. Жінка веде замкнений спосіб життя і ні з ким не спілкується. Коли Віра вперше зайшла до її квартири-скриньки, то відчула себе, як Мауглі у мертвому місті. Читач мимоволі починає розмірковувати над причинами її самотності.

Чоловічі образи роману сприймаються в контексті викликів сучасного урбанізованого світу. Найтипівіший із них Альберт, чоловік, з яким у Віри є певні «стосунки». Він «егоїстичний і розбещений, з респектабельною зовнішністю і конформістською сутністю кар'єриста».

Альберт спілкується тільки з тими людьми, від яких може отримати якусь вигоду. Віра не викликала в нього щирого захоплення, вона була в його колекції однією з багатьох корисних людей. Дівчина швидко зрозуміла

мотиви Альбіка, однак до часу використовувала як зручного «чоловіка для виходу».

Зовсім по-іншому ставиться до людей Стас. На перший погляд, це невдаха, який сховався від світу в квартирі баби Дусі з іронічним прізвиськом місіс Гадсон. Але він, на відміну від Альберта, живе в етичній системі координат. Стас інтуїтивно відчув таємницю Віри і став для неї рятівною стежкою із безодні забуття.

Загалом, у кожному з персонажів цього твору вже помітна схильність письменниці до психологічної мотивації вчинків і характерів, яка утвердиться в пізнішій прозі.

«Гудзик». Твір щедро позначений інтертекстуальністю, яка наявна й експліцитно, й імпліцитно. Зокрема прямо згадуються (у межах поверхневих потреб персонажів — без розкриття суті згадуваних явищ): Бодлер (цитатія кількох рядків як привід «не банально» познайомитися), бажання зняти власний фільм про Андрія Рубльова (як символ неможливості для Єлизавети Тенецької реалізувати творчі задуми), Достоевський (крах кар'єри талановитої актриси Єлизавети Юріївни; вона позиціонує себе в контексті роману «Ідіот»: «Я народилася “Настасією Пилипівною”, а що бачу: дріб'язок, чвари, спітнілі долоньки...»), «юний Вертер», Блок і Чарівна Дама, «Руслан і Людмила» Пушкіна, Гемінгвей, «утрачене покоління», Ніцше, Біблія, Горький, Чехов, «Жінка французького лейтенанта» Фаулза тощо. Згадка кожного знакового імені або твору надає головним образам-персонажам стереоскопічності, багатоголосся.

У тексті роману є численні алюзії, які стосуються близького (70-ті роки ХХ ст.) й далекого буття мистецьких світів. Найвиразніше проступає середньовічний підтекст. Середньовіччя — часова оаза у творчості Роздобудько, починаючи з циклу поезій «Середньовіччя» у збірці «Ангели на дротах». У романі «Мерці» цей образ використано для зображення закоханих у герметичному світі почуттів, де речі та явища існують у первісному вигляді: «Вони перебували у якомусь власному середньовіччі, куди не

долинають жодні урбаністичні звуки. У цій кав'ярні замість електричного мангала палало справжнє вогнище...».

Власне, прямих посилань на середньовіччя немає, окрім Чарівної Дами, то й то в контексті творчості О. Блока, однак асоціації, пов'язані із середньовічною літературою, під час читання виникають і надають творові психологічної глибини. Роман «Гудзик» можна назвати палімпсестом, адже в його мотивному комплексі, системі образів виразно проступає «Роман про Трістана та Ізольду». Серед основних мотивів, спільних для обох творів, — мотив смерті, мотив вина як чарівного любовного напою, мотив любовного трикутника тощо. Фраза про смерть є знаковою для обох творів, однак у лицарському романі кохання виявляється сильнішим за смерть. «Чи не бажаєте послухати прегарну повість про любов, сильнішу за смерть...» — саме так розпочинається «Роман про Трістана та Ізольду». «Я померла 25 вересня 1997 року...» — фраза з довгоочікуваного листа, який отримав головний герой роману «Гудзик» Денис, є початком розмотування психологічної драми. Фраза парадоксальна: якщо людина померла, вона не може писати листа, тим більше майже через 8 років, адже головний персонаж отримує листа електронною поштою наприкінці серпня 2005 р. Читач розуміє і те, що це речення вжите як метафора страшного, руйнівного потрясіння в житті героїні, і те, що цим реченням він «втягнутий» у художній світ роману, який складається з лабіринтів душі Дениса, Лізи, Ліки, Джошуа Маклейна і багатьох інших.

Мотив кохання, сильнішого за смерть, тісно переплетений з мотивом фатуму. У «Романі про Трістана та Ізольду» уособленням фатуму є любовний напій, який випили головні герої на кораблі. У романі «Гудзик» цю роль виконує ожинове вино. Вино сприймаємо тільки в контексті любовного напою згаданого лицарського роману, хоча його можна інтерпретувати як міфологему із використанням різних контекстів: міфологічного, середньовічної східної лірики, біблійного тощо. Спочатку Денис п'є звичайний дешевий портвейн «777». Відповідно й зміни, які викликає цей

напій у ньому, не належать до високого плану. Проте вони сприяють поєднанню реалістичного й містичного бачення: «Але я був захмелений. Тому побачив *дещо*... Силует, вимальований місячним світлом, який у суцільній темряві скидався на порожній, безтілесний контур. (...) А потім, з останньою хмаринкою диму, воно, це тіло, знов тануло в темряві».

Ірен Роздобудько активно використовує цей мотив, ускладнюючи за його допомогою сюжет твору, — надає йому містичності. Вино поєднує Дениса й Лізу, як колись любовний напій Трістана та Ізольду: «Ліза зробила ковток, і її вуста почорніли — це було місцеве ожинове вино, якого я не бачив в продажу ані в сільпо, ані в міських магазинах. (...) Прокляте вино! Де я його придбав? У якоїсь сільської тітки біля магазину...». У тексті роману акцентується увага на незвичайних якостях вина: «Я згадав про вино, прокляте тітчине вино, яке Ліза назвала “чарівним”. Я ненавидів усе, що було пов’язане із забобонами, але зараз злякався майже по-бабському: а якщо тітка, що продала “з-під поли” ту пляшку, — справді відьма? А її вино — якесь “приворотне зілля”, яким вона намагається звести нанівець увесь чоловічий рід?». Це вино стає символом життя, бо «воно було чорне та густе, як мед. Або кров...».

Вино здатне викликати метаморфозу в душі людини: «Що це було за вино! Перший ковток здався мені розпеченою в’язкою смолою. Солодка та густа лава розтікалася горлом, гарячим потоком пішла далі й омила всі нутрощі. Я ніби побачила себе ізсередини, відчула кожну клітину (...) У грудях ніби розліплював склеєні крила метелик-махаон. Густа рідина мала присмак часу — гіркоту двадцятирічного пилу, що в’ївся в скло пляшки, терпкість давно померлих лісових ягід та солодкість жовтого (такого тепер немає!) цукру. А ще — особливий аромат якогось невідомого зілля». Однак вплив напою на людину зумовлений її душевними якостями, характером, зрештою, тим, чим вона переймається нині найбільше. Так за допомогою напою Денис містично обмежив своє життя, а Ліка звільнилася від обмеженості й понесла своє янгольське світло іншим людям, які, на відміну

від Дениса, затуманеного пристрастю до Лізи, сприймали його облагороджувальний вплив.

Шляхетність чи обмеженість героїв «Гудзика», їхня психологія розкриваються через переживання ними любові. У творі зображено два любовні трикутники: Денис — Ліза — Ліка і Денис — Ліка — Джошуа Маклейн. Кожен персонаж із залученням контексту «Роману про Трістана та Ізольду» здобуває ретроспективне звучання, десь суголосне, іноді — заперечливе. Однак воно безсумнівно збагачує іноді ескізні зображення характерів.

В образі Дениса є спільні риси з образом Трістана, його службу в армії можна сприйняти як пошук пригод — утвердження рицаря за допомогою середньовічної авантюри. Єлизавета — це своєрідний антипод Ізольди Золотокосої. А її донька Ліка має багато подібного з Ізольдою Білорукою: вона дружина, яку не люблять; таємницю любові свого чоловіка вона випадково почула, проте не стала вдаватися до помсти, як Ізольда Білорука. Прохання про білі й чорні вітрила в романі немає. Замість мандрів Каердина є поневіряння самої Ліки. Хоч герої залишаються фізично живі, але душі їхні помирають, що відповідає фіналу «Роману про Трістана та Ізольду». Ставлення Джошуа Маклейна до Ліки нагадує благородну турботливість короля Марка. Остання фраза його листа Денису «вона не любить мене» робить фінал роману відкритим.

Певні зв'язки між двома творами є на рівні часу й простору. У романі Ірен Роздобудько чітко зазначений час певної події, що характерно й для середньовіччя. Водночас часові зв'язки минулих подій і теперішніх реалізовані в образі бабусі Яківни, яка згадує, як колись продавала ожинове вино. Так окреслена містична ниточка, яка з'єднала долі Дениса й Ліки. Територія турбази сприймається як певне обмеження. Коли ж герої виходять за її межі — «по той бік турбази на широкій рівнині, що поросла високою травою. Ми йшли, занурені в неї по коліна» — вони ніби позбуваються обмежень і отримують свободу.

Особливості романних часопросторових зв'язків частково реалізуються мотивом блукань у лісі. І Денис, і Ліка блукають у лісі, вони знаходять вихід із нього, як зрештою вихід зі своїх життєвих перипетій. Крім паралелі з «Романом про Трістана та Ізольду» — життя закоханих в лісі Моруа, пригадується і символіка поеми Данте Аліг'єрі «Божественна комедія» — «На півшляху свого земного світу/ Я трапив у похмурий ліс густий...».

У романі «Гудзик» інтертекстуальність сприймається як засіб прочитання його підтекстів. Аналіз хоча б однієї інтертекстуальної лінії — середньовічних мотивів — надає змогу здійснити одну з багатьох можливих інтерпретацій цього твору.

«Якби». У романі ключовим елементом є своєрідна подорож у часі головної героїні Вероніки Івченко. Вона якимось незбагненим чином отримує можливість заходити у дворик свого дитинства ніби до сусідів. Завдяки цьому Вероніка може не лише виправити минуле, помітним слідом якого є її затинання, а й знайти сенс теперішнього свого життя.

За допомогою подорожі в часі Ірен Роздобудько зображує головну героїню в романі «Якби» дорослою і дитиною. Доросла Вероніка отримує змогу коментувати й оцінювати те, що бачить Ніка-дитина. Свідомо чи несвідомо авторка оригінально використовує прийом гри з читачем, апробований Умберто Еко в романі «Ім'я троянди», коли він зображає героя Адсона молодим і в старості. У ширшому контексті можна вбачати генетичний зв'язок цього прийому з очудненням (термін В. Шкловського).

Ірен Роздобудько створює свою гру з читачем. Вона показує, що далеко не кожен може використати подарований йому шанс прожити своє життя з нової точки відліку. Зрештою, не так багато змінюється в житті, коли спрацьовує «якби». Вероніка ніяк не може збагнути, чому в її житті сталася лише одна зміна: «Я уявляла, що після цього стрибка в часі і благополучного повернення все в житті має змінитися. Абсолютно все, а не лише те, що я припиню затинатися. А крім цього, нічого більше не змінилося!» Отже,

можливо, не варто себе терзати думками про «якби», а жити так, ніби тебе «нічого не стримує».

Твори для дітей. Окрема сторінка творчості Ірен Роздобудько — книжки для дітей. Їй належать збірка оповідань про дитинство видатних людей «Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур та Чарлі Чапліна» (2007), казка «Коли оживають ляльки» (2007), повість «Пригоди на невідомому острові» (2008) та ін. У цих творах письменниця така ж різна і щира, як у літературі для дорослих. Вона багато й легко фантазує, надає змогу своїм героям переживати неймовірні пригоди, бачити казкові дива й перевтілення. Її книжки пізнавальні. Так у повісті «*Пригоди на невідомому острові*» в захопливий сюжет про пригоди двох подруг Ірен і Клави вплетено багато цікавої інформації: про флору і фауну, піратів, українських козаків, фехтування, історичні відомості тощо. Авторка також говорить з дітьми про загальнолюдські цінності, які важливі для неї в будь-яких формах її творчості.

Відчувається, що в книжках для дітей Ірен Роздобудько узагальнює досвід свого дитинства: «Воно завжди зі мною. Дивлюся на нього тими ж очима, що й тоді — із захопленням, з розчаруванням від дорослого світу, з аналізом того, що відбувається довкола». Дуже часто цей досвід є важливим і в творах для дорослих, наприклад, у романах «Шості двері», «Амулет Паскаля», «Якби», есе «Переформулювання», збірці оповідань «Гра в пацьорки».

Письменницька майстерність Ірен Роздобудько відзначена багатьма преміями. Вона — переможець Всеукраїнського конкурсу «Коронація слова» (2000) і його лауреат у 2001, 2005 та 2011 рр. (у жанрі кіносценарію), переможець конкурсу імені Юрія Долгорукого та Міжнародного конкурсу дитячої літератури «Портал».

Література

1. Голобородько Я. Кутюр'є Ірен Роздобудько / Ярослав Голобородько // Голобородько Я. Елізіум. Інкорпорація стратега. — Харків : Фоліо, 2009. — С. 168—185.
2. Горболіс Л. «Ранковий прибиральник» Ірен Роздобудько — роман про повернення в Україну / Лариса Горболіс // Слово і час. — 2011. — № 1. — С. 52—58.
3. Роздобудько І. Переформулювання / Ірен Роздобудько. — К. : Нора-друк, 2007. — 240 с.
4. Кабаков І. Інтерв'ю з Ірен Роздобудько / Іван Кабаков. [Електронне джерело]. Режим доступу: <http://pre-sports.ru/?p=794>.
5. Козаченко О. Інтерв'ю з Ірен Роздобудько: „Я кожен книжку пишу, як останню” / Олена Козаченко. [Електронне джерело]. Режим доступу: http://okozachenko.blogspot.com/2012/02/blog-post_5716.html.
6. Кононенко Є. Інтерв'ю з Ірен Роздобудько: «Я не нав'язую читачам свої мелодрами» / Євгенія Кононенко [Електронне джерело]. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/800/303/29122/>.